

علوم قرآنی

www.ketab.ir
بالتکلیف کتاب شامی

دکتر عبدالوهاب شامی

تهران ۱۴۰۰

سرشناسه	: شاهرودی، عبدالوهاب، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: علوم قرآنی، با تکیه به کتاب‌شناسی/عبدالوهاب شاهرودی.
مشخصات نشر	: تهران: مدید، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۴۸۹ص:؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک	: 978-622-7441-55-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: قرآن -- علوم قرآنی - کتاب‌شناسی
موضوع	: Qur'an -- Qur'anic sciences -- Bibliography
موضوع	: قرآن - کتاب‌شناسی
موضوع	: Qur'an -- Bibliography
رده بندی کنگره	: ۷۸۳۵۷
رده بندی دیویی	: ۲۹۷۸۵/۱۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۵۷۴۰۴۹
وضعیت رکورد	: فیپا

علوم قرآنی، با تکیه به کتاب‌شناسی

نویسنده: دکتر عبدالوهاب شاهرودی

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۴۰۰

انتشارات: مدید

چاپ و صحافی: روز

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۳۰ هزار تومان

حق چاپ و نشر برای مؤلف محفوظ است

آدرس انتشارات: میدان انقلاب، اول خیابان کارگر جنوبی،

خیابان مهدی‌زاده، پلاک ۳۴، واحد شش

تلفن: ۰۹۳۹۵۰۸۴۰۷۱-۸۸۳۴۵۴۹۹

فهرست مندرجات

۳۲-۱۹	مقدمه: کلیات (بر آستان جانان)
۲۷	۱. موضوع
۲۷	۲. روش کار
۲۸	۳. پیشینه
۲۹	۴. اهداف و نتایج
۳۰	۵. سپاس‌گزاری
۵۴-۳۳	فصل اول: قرآن کریم سرچشمه علوم (دولت قرآن)
۳۵	۱-۱. تفکر نو
۳۶	۲-۱. زمینه علمی
۳۶	۳-۱. سرچشمه علوم
۳۷	۴-۱. نهضت علمی مسلمانان
۳۹	۵-۱. فرهنگ و تمدن اسلامی - انسانی
۴۰	۶-۱. معجزه فرهنگ
۴۱	۷-۱. کتاب و کتاب‌خانه
۴۲	۸-۱. مدارس و دانشگاه‌ها
۴۳	۹-۱. کتابت و تألیف
۴۵	۱۰-۱. انشعاب علوم

۸ * علوم قرآنی با تکیه به کتاب‌شناسی

- ۴۵ ۱-۱۱. رده‌بندی علوم
۴۶ ۱-۱۲. تألیف دایرةالعلوم
۴۷ ۱-۱۳. فهرست‌نویسی
۴۸ ۱-۱۳-۱. کتاب‌شناسی (فهرست)
۵۰ ۱-۱۳-۲. کلمه فهرست و کاربردها
۵۱ ۱-۱۳-۲-۱. Index
۵۱ ۱-۱۳-۲-۲. Abstract
۵۱ ۱-۱۳-۲-۳. Repertoriely
۵۲ ۱-۱۳-۲-۴. Cataloge
۵۲ ۱-۱۳-۲-۵. Bibliography
۵۲ ۱-۱۳-۳. کتاب‌شناسی در عالم اسلام
۵۳ ۱-۱۳-۴. کتاب‌شناسی در عصر حاضر
۵۳ ۱-۱۳-۵. فواید کتاب‌شناسی

۱۰۴-۵۵

فصل دوم: تاریخ علوم قرآن (حال‌های آلبا)

- ۵۷ ۱-۲. تعریف
۶۰ ۲-۲. تاریخچه
۶۰ ۱-۲-۲. قبل از تدوین
۶۲ ۲-۲-۲. عصر تدوین (تمهید)
۶۳ ۱-۲-۲-۲. مباحث جزئی
۶۴ ۲-۲-۲-۲. مباحث جامع
۶۷ ۳-۲. بخش و شاخه‌ها
۶۸ ۱-۳-۲. کتاب الفهرست (ابن ندیم، م ۳۵۸)
۶۸ ۲-۳-۲. فنون‌الافنان (ابن جوزی، م ۵۹۷)
۶۸ ۳-۳-۲. درةالتاج (قطب‌الدین شیرازی، م ۶۴۸)
۶۹ ۴-۳-۲. المرشدالوجیز (ابوشامه، م ۶۵۵)
۶۹ ۵-۳-۲. البرهان فی علوم القرآن (زرکشی، م ۷۵۴)
۶۹ ۶-۳-۲. مواقع‌العلوم (بلقینی، م ۸۲۴)
۶۹ ۷-۳-۲. کتاب التیسیر فی قواعدالتفسیر (کافیجی، م ۸۷۹)

- ۶۹ ۸-۳-۲. التحيير في علم التفسير (سيوطي، م ۹۱۱)
- ۶۹ ۹-۳-۲. الاتقان في علوم القرآن (سيوطي، م ۹۱۱)
- ۶۹ ۱۰-۳-۲. علوم قرآني و فهرست منابع، ج ۱ (طالقاني ۱۳۰۸ -)
- ۶۹ ۱۱-۳-۲. قرآن در اسلام (طباطبائي، م ۱۳۶۰)
- ۷۱ ۱۲-۳-۲. التمهيد علوم القرآن (معرفت، م ۱۳۸۵)
- ۷۱ ۱۳-۳-۲. درآمدی بر تاريخ علوم قرآنی (دياري بيدگلي ۱۳۳۸ -)
- ۷۱ ۴-۲. نخستين تأليفات (اوائل)
- ۷۲ ۱-۴-۲. تاريخ قرآن
- ۷۲ ۲-۴-۲. علوم قرآن
- ۷۲ ۳-۴-۲. نزول قرآن
- ۷۳ ۴-۴-۲. جمع و تدوين (رسم مصحف)
- ۷۴ ۵-۴-۲. مفردات
- ۷۵ ۶-۴-۲. قراآت
- ۷۵ ۷-۴-۲. اعراب
- ۷۶ ۸-۴-۲. محکم و مشابه
- ۷۶ ۹-۴-۲. ناسخ و منسوخ
- ۷۶ ۱۰-۴-۲. اعجاز
- ۷۸ ۵-۲. گستره کتاب شناخت (حوزه‌ها)
- ۷۸ ۱-۵-۲. فهارس عام (ادبی، قرآنی)
- ۷۹ ۲-۵-۲. فهرست‌ها (تاريخ علوم، دايرة المعارف‌ها)
- ۸۰ ۱-۲-۵-۲. کتاب‌الفهرست
- ۸۰ ۲-۲-۵-۲. كشف‌الظنون
- ۸۰ ۳-۲-۵-۲. ايضاح‌المکنون
- ۸۱ ۴-۲-۵-۲. الذريعة الي تصانيف الشيعة
- ۸۱ ۵-۲-۵-۲. الموسوعة العربية العالمية
- ۸۱ ۶-۲-۵-۲. ايجاد العلوم
- ۸۲ ۳-۵-۲. دايرة المعارف‌ها (فارسي، عربي و انگليسي)
- ۸۲ ۱-۳-۵-۲. دايرة المعارف بزرگ اسلامي
- ۸۲ ۲-۳-۵-۲. دانشنامه جهان اسلام

۱۰ * علوم قرآنی با تکیه به کتاب‌شناسی

- ۸۲ ۲-۵-۳-۳. دایرةالمعارف الاسلامیة
- ۸۲ ۲-۵-۳-۴. دایرةالمعارف تشیع
- ۸۳ ۲-۵-۳-۵. دایرةالمعارف قرآن (لیدن)
- ۸۴ ۲-۵-۳-۶. دایرةالمعارف اسلام (لیدن)
- ۸۴ ۲-۵-۴. فهرست کتب خطی و چاپی
- ۸۵ ۲-۵-۵. کتاب‌شناسی‌ها به زبان اروپایی
- ۸۶ ۲-۵-۶. کتب علوم قرآنی
- ۸۶ ۲-۵-۶-۱. البرهان فی علوم القرآن
- ۸۶ ۲-۵-۶-۲. الاتقان فی علوم القرآن
- ۸۷ ۲-۵-۶-۳. التمهید فی علوم القرآن
- ۸۷ ۲-۵-۶-۴. مناهل العرفان فی علوم القرآن
- ۸۸ ۲-۵-۷. تک‌نگارهای (مقدمه‌ها)
- ۸۸ ۲-۵-۸. کتاب‌ها (موضوع‌محور)
- ۸۹ ۲-۵-۹. مقالات
- ۸۹ ۲-۵-۹-۱. دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی
- ۸۹ ۲-۵-۹-۲. قرآن پژوهی (هفتاد بحث و تحقیق قرآنی)
- ۹۰ ۲-۵-۹-۳. تاریخ قرآن
- ۹۰ ۲-۵-۹-۴. علوم قرآن
- ۹۰ ۲-۵-۹-۵. مفردات (غریب و وجوه و نظایر)
- ۹۰ ۲-۵-۹-۶. اعراب قرآن
- ۹۱ ۲-۵-۹-۷. قراءت
- ۹۱ ۲-۵-۹-۸. محکم و متشابه
- ۹۱ ۲-۵-۹-۹. ناسخ و منسوخ
- ۹۱ ۲-۵-۹-۱۰. اعجاز
- ۹۱ ۲-۵-۹-۱۱. تحریف‌ناپذیری
- ۹۲ ۲-۵-۱۰. تزه‌های تحصیلی (پایان‌نامه و رساله)
- ۹۳ ۲-۵-۱۱. تفاسیر (مقدمه‌ها)
- ۹۶ ۲-۵-۱۲. جوامع حدیثی
- ۹۷ ۲-۵-۱۳. فقه

فهرست مندرجات * ۱۱

۹۸	۲-۵-۱۴. اصول فقه
۹۸	۲-۵-۱۵. رجال
۹۹	۲-۵-۱۶. تاریخ، طبقات
۱۰۰	۲-۵-۱۷. فلسفه
۱۰۰	۲-۵-۱۸. عرفان و تصوف
۱۰۱	۲-۵-۱۹. کلام (اصول دین)
۱۰۲	۲-۵-۲۰. کتاب‌شناسی‌های مستقل (فارسی و درسی)

فصل سوم: تاریخ قرآن (چهارده روایت) ۱۰۵-۲۲۲

۱۰۷	۳-۱. تعریف
۱۱۱	* آثار نامدار (مسلمانان)
۱۱۴	* آثار نامدار (خاورشناسان)
۱۳۰	۳-۲. گسترهٔ مباحث
۱۳۳	۳-۲-۱. وحی‌شناسی
۱۴۱	۳-۲-۱-۱. وحی رسالی
۱۴۱	۳-۲-۱-۱-۱. وحی اخباری
۱۴۱	۳-۲-۱-۱-۲. وحی دستوری
۱۴۱	۳-۲-۱-۱-۳. وحی ابلاغی
۱۴۲	۳-۲-۱-۲. دیدگاه‌ها در وحی رسالی
۱۴۲	۳-۲-۱-۲-۱. نظریهٔ فعل‌گفتاری (املائی الفاظ)
۱۴۲	۳-۲-۱-۲-۲. نظریهٔ القای معنا
۱۴۳	۳-۲-۱-۳. گزارش و تفسیر از تجربهٔ دینی
۱۴۹	۳-۲-۲. جایگاه مباحث
۱۴۹	۳-۲-۲-۱. محدثان
۱۵۰	۳-۲-۲-۲. مفسران
۱۵۰	۳-۲-۲-۳. قرآن‌پژوهان
۱۵۰	۳-۲-۲-۴. فیلسوفان
۱۵۰	۳-۲-۲-۵. متکلمان
۱۵۱	۳-۲-۲-۶. مورخان

مقدمه: کلیات (بر استان جانان)

مراد از نزول قرآن،
تحصیل سیرت خوب است،
نه ترتیل سورت مکتوب.
(سعدی)

قرآن کریم

نزول آن از عالم اعلای قدرت، ظهور آن در حلیه عباراتی برتر از بلاغت و تأثیر حکیمانه آن در هدایت، بسی شگفت‌انگیز و خیره‌کننده است! کتابی که پرتو هدایت آن زوایای روح و فکر و نفسیات و روابط حدود و حقوق مردم را با یکدیگر و همه را با پروردگار و اعمال را با نتایج، روشن ساخت و نفوس را در صلاح و اصلاح پیش برد و استعدادهاى خفته را بیدار کرد و به جنبش در آورد. همراه اصلاح نفوس و به کار افتادن استعدادها، خیرات طبیعت را جاری و در دسترس همه قرار داد. اندیشه‌ها را فرا آورد، و جلوی دیده‌ها را باز کرد و شعله‌هایی از ایمان در دل‌ها برافروخت و تاریکی اوهام و وحشت‌ها و کینه‌ها را از میان برد. بندهایی که در قرن‌های طولانی جاهلیت، عقل‌ها و اندیشه‌ها را بسته بود و نفوس خلق را به بندگی غیرخدا در آورده بود، از هم گسست. عقده‌های واپس‌زده را گشود و محرومیت‌ها را از میان برد و با تحولی که از عمق ضمائر و نفوس سرچشمه می‌گرفت، جهشی در اندیشه‌ها و اخلاق و آداب پدید آورد.

این بیابان‌گردها از درون خیمه‌ها و از گوشه و کنار صحرا گرد آمدند، تا با مشعل‌های هدایتی که این کتاب در سینه‌های آنان افروخته بود، شهرنشینان متمدن‌نما را به سوی یک نظام عالی الهی و عدل همگانی رهبری نمایند و ارزش‌های انسانی را بالا برند و در صراط مستقیم عمران دنیا و پیشرفت به سوی عقبی به راه افتادند و ناهم‌آهنگی میان ماده و معنا، دنیا و خدا و آخرت و جسم و جان را از میان برداشتند.

چنان‌که نور و هوا و غذا برای ادامه حیات از ضروریات و لوازم است، برای ادامه حیات معنوی و تکامل در همه جهات حیات، هدایت از ضروریات سازمان معنوی آدمی است؛ این هدایت برتر دست عقول مستعد را (که نوعاً اسیر و محکوم غرائز و محیط هست، جز افراد انگشت‌شمار) می‌گشاید و او را به غایات مطلق و نسبی هر پدیده‌ای رهنمون می‌شود و ساختمان قوای درهم پیچیده انسان را باز و هم‌آهنگ می‌سازد و دانش و پیش‌ها را به سوی زندگی هرچه برتر سوق می‌دهد. به این جهت هم‌زمان با ظهور عقل مستقل و به جهت پیشرفت استعدادها، مردان برتر و پیام‌آوران برانگیخته شده‌اند و این رسالت ضروری را که مانند همه ضروریات حیات است، به میزان استعداد عقول انجام داده‌اند. گرچه دانشمندان و مصلحین بزرگ در آماده کردن نفوس و عقول حق به‌سزایی دارند ولی چون محکوم محیط و محدود به زمان‌اند و در فهم حقوق و حدود و غایات هم‌راه دچار اختلاف‌اند، نمی‌توانند هادی باشند و به این عنوان هم شناخته نمی‌شوند، عنوان آن‌ها همان فیلسوف، محقق و مکتشف است و پس!

۱. مردان علم از پیش نمی‌دانند به کجا کشانده می‌شوند و چه نتیجه‌ای به دست می‌آورند. اتفاق و تعقل و قسمتی روشن‌بینی، ایشان را هدایت می‌کند، گویی هر یک از ایشان دنیایی جداگانه است و با قوانین مخصوص به خود اداره می‌شود. عموم اکتشافات بدون هیچ گونه پیش‌بینی از نتایج آن‌ها صورت گرفته است ولی در عمل، این نتایج هستند که تصویر خود را بر تمدن جدید ما افکنده‌اند. از میان انبوه فراوان اکتشافات علمی، ما «انتخابی» کرده‌ایم ولی در این انتخاب به «مصلح عالیة انسانیت» توجه نداشته‌ایم، بلکه فقط سرائیب تمایلات و هوس خود را بی‌روزی نموده‌ایم و همیشه تأمین اصل «حداکثر آسایش در ازای حداقل تلاش» و «حداکثر تولید در ازای حداقل هزینه» و به تعبیر دیگر: «Education for better life» و سرعت در کار و تنوع و تلون زندگی را مورد نظر داشته‌ایم؛ ولی هیچ کس از خود نمی‌پرسد که آدمی این شتاب‌زدگی و بی‌تناسبی زیست‌های زندگی را که محصول علم و تکنولوژی است، چگونه تحمل خواهد کرد؟ علم جدید با تمام کرانه‌ها - که

هم‌زمان با آماده شدن نفوس عموم برای فرا گرفتن هدایت مطلق، آیات ابدی قرآن طالع شد، آیاتی که در پرتو مستقیم آن نواحی مختلف نفسانی و حدود و حقوق و روابط عمومی و غایبات وجودی را روشن می‌نماید و پیچیدگی‌ها و مشکلات را در هر زمان و از هر جهت می‌گشاید.

همین هدایت کامل و مطلق، عنوان و معرف قرآن است: «هدی للمتقین» و همین سرّ ابدیت و خاتمیت می‌باشد که در طی قرن‌های پی در پی این نور هدایت به صورت آیات و کلمات به صورت امواج، گاه بالا و گاه آرام، بشریت را به غایات حیات رهنمون شده است.

هر اندازه مباحث قرانت و لغت و اعراب و مطالب کلامی و فلسفی در پیرامون آیات قرآن وسعت می‌یافت، اذهان مسلمانان را از هدایت وسیع و عمومی قرآن محدودتر می‌ساخت. این علوم و معارف مانند فانوس‌های کم‌نور و لرزان در بیابان تاریک ظوفاقی است که اگر اندکی پیرامون نزدیک را روشن دارد، از پرتو دامنه اختران نوران محبوب می‌دارد، پندارهایی که از مغزهایی برمی‌خاست، آن‌گاه از قرآن و عقل برای اثبات آن‌ها دلیل آورده می‌شد، مانند مه متراکم و ممتدی آفاق قرآن را احاطه نموده مایع تابش مستقیم آیات قرآن بر نفوس گردید.

طبیعت را رو به نابودی برده است و انسان را آواره کرده است - منحصراً در پی راحتی‌بخشی و به تعبیری: «یک موی از سر کسی کم نشود»، می‌باشد و هرگز نتیجه و تأثیر قطعی آن‌ها بر روی آدمی مورد نظر نبوده است. سید محمود طالقانی، پرتوی از قرآن، شرکت سهامی انتشار، تهران پی‌تا، ج ۱: ۵-۶. به نقل از الکسیس کارل (انسان موجود ناشناخته). در حالی که میراث انبیا، نوعاً گروه‌های اساسی و بنیادی بشر را می‌گشاید، اموری که از عهده خرد بشر خارج است. رسالت اصلی رسولان، نشان دادن «سحر دنیا» و سخن از «مرگ» و «اسرار یس از مرگ» است که نه کار عقل عادی طبیعی و توسعه‌جو است و نه در حیطه عقل که کار «عقل عقل» است که پیام‌آوران، حامل آن‌اند و بس. و از این رو فرآورده‌های آنان از رنگ و لون دیگر و «چیز دیگر» می‌باشد.

۱. عصر نزول، عصر ایمان است و عدم پرسش، وحی چونان باران بر آنان می‌بارید و آنان در جاری وحی به شستشو می‌نشستند ولی در ادوار بعد (با گسترش اندیشه و فرهنگ و نگارش آثار و تألیفات) می‌فهمیدند و می‌پرسیدند و تردید می‌کردند و این خود مسأله‌ای بزرگ است، یعنی رابطه ایمان و فهم و چگونگی‌های آن و موضوع بازی‌گری و تماشاگری که جای دقت دارد. آیا آیندگان قرآن را بهتر می‌فهمیدند یا پیشینیان و آیا معرفت اصالت دارد یا ایمان؟ یا گزاره‌ای غیر از این دو است و ترکیب این دو؟ البته دین (و بالتبع قرآن کریم) ساحات گوناگون دارد، چنان‌که انسان، ترکیبی از عقلانیت و تجریت (عقل و عشق) می‌باشد.